

Исидора Станковић¹

Универзитет у Београду,
Филозофски факултет,
Одељење за историју уметности
и Универзитет Paris 1, Panthéon-Sorbonne

прегледни рад
УДК 93/94(497.1):069

Милена Ђатовић²

Универзитет у Београду,
Филозофски факултет,
Одељење за историју уметности

Музеј и/или маузолеј? Сећања која Музеј историје Југославије чува

Апстракт: Главна идеја овог рада је проблематизација положаја Музеја историје Југославије, као музејске установе, и његове колекције, превасходно створене као вид репрезентације Јосипа Броза Тита, али потом постепено прошириване, те усмеравања делатности музеја на интерпретирање целокупног југословенског феномена. Међутим, с обзиром на то да данас, још увек, велики број посетилаца долази због Титовог маузолеја, Куће цвећа, те да музеј превасходно посећује као вид комеморације сопствених сећања, поставља се питање могућности интерпретирања феномена читаве Југославије, имајући у виду место на ком се овај музеј налази и његову колекцију, која је, ипак, највећим својим делом везана за Тита, иако музејски колектив тежи примени принципа савремене музеолошке праксе и позивању публике на критички став и константну дискусију.

Кључне речи: Сећање, Југославија, баштињење, Музеј историје Југославије, интерпретација, наслеђе.

Музеј историје Југославије у Београду данас чини комплекс грађевина у оквиру којих су: тзв. Стари музеј (који још увек чува и представља народу све поклоне које је Јосип Броз Тито добијао као председник Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, како од „захвалног“ народа ове државе, тако и од бројних дипломата широм света), затим Кућа цвећа (место које данас представља гробно место

---

1 Студенткиња докторских студија, e-mail: isidora.s@live.com.

2 Студенткиња докторских студија, e-mail: gnjatovic.milena@gmail.com.

председника Јосипа Броза, од скоро и његове супруге Јованке), као и главни изложбени простор (у којем се на све савременије начине теже представити различити сегменти историје Југославије са једне стране, али и угостити многе иностране и изложбе других музеја из Србије). Под овим именом и са идејом да представи историју читаве југословенске државе, музеј постоји од 1996. године, међутим он и даље нема сталну поставку која би одговорила на нови назив. Музеј је настао спајањем Музеја револуције, Музеја народа и народности Југославије и Меморијалног центра Јосип Броз Тито. Колекција од више од 200 000 артефаката сведочи о „Титовој Југославији“ и њеном наслеђу: „Временски, просторно и садржински, сваки од музејских предмета је фрагмент Титове репрезентације у огледалу народа.“³

Ипак, назив „Музеј историје Југославије“ дат овом комплексу, његове запослене ставља пред изузетно велики изазов: Како на месту које се у јавном дискурсу локалног становништва и даље везује за сећање на Јосипа Броза, са колекцијом која такође велича овог владара и само један период земље којом је владао, понудити различите интерпретације како тог периода, тако и свих других „Југославија“ које су постојале и пре и после оне „Титове“?

Први део овог рада биће да, полазећи од теоријске основе процеса баштињења, који претпоставља делатност сваке музејске установе, с једне стране, те карактеристика тог процеса, којима се наглашава значај феномена памћења у оквиру студија културе, с друге, буду установљени односи између музеја, те различитих врста сећања која су похрањена у предметима прошлости које музеј чува. Прва врста сећања је у вези са сведоцима одређеног догађаја, који та сећања поседују, а друга су одвојена од сведока, те морају бити јасно интерпретирана. Поменуте различите врсте сећања би требало да имају свој посебни третман у оквиру музејских установа, а овладавањем њиховим карактеристикама би музеј, на неки начин, могао што више да се приближи својој дидактичкој улози подучавања о прошлости. Надаље, питања грађења нове музејске публике, али и задржавања оне раније, која је живела у време маршала Тита те и даље велича ову епоху, затим проблеми постојања и, условно речено, коришћења носталгије као и могућности интерпретације једног државног конструкта названог Југославија, те питања потенцијала колекције ове установе културе, биће постављена кроз рад.

3 Nenad Radić, „Jedan muzejski predmet kao metafora jugoslovenskog kulturnog nasleđa,“ u: *Ogledi o jugoslovenskom kulturnom nasleđu*, 126 (Beograd: Srpski genealoški centar: Filozofski fakultet, Odeljenje za etnologiju i antropologiju, 2012).

Улога памћења у музејској делатности

Процес памћења представља један од најважнијих феномена повезаних са проблемом баштињења (на првом месту, у домену похрањивања значења), памћења о одређеном периоду у предметима који ће у будућности, када тај период буде део прошлости, бити носиоци знања о овој епохи, њено сведочанство; надаље, препознавања сведочанствених потенцијала одређених трагова прошлости (истраживањем и откривањем различитих аспеката памћења, похрањених у те предмете или појаве, те њиховом актуелизацијом, односно, извлачењем у виду сећања⁴); такође, њиховог памћења као сведочанствених; те њиховог чувања и даљег преношења.⁵ Музеји представљају важне установе *patrimonium*-а. Њихова улога је да понуде знање о прошлости, односно, да памћење похрањено у предметима „декодирају“, пренесу га у сећање, и на крају представе људима. Дакле, музеј као баштинска установа треба да „оживи“ прошлост за нас. Треба да повеже неповезане информације о прошлости и да их постави на располагање „примаоцима“. У том чину, музеји прошлост на различите начине интерпретирају. Како би интерпретација била адекватна, она треба да буде понуђена у тоталности, те да се приближи што већој могућој објективности.⁶ Међутим, у овом контексту је релевантно питање шта радити у случају када су сведоци одређене прошлости још увек живи и имају своју интерпретацију те прошлости. Несумњиво је да сваки човек различито перцепира свет око себе, те се виђења одређене прошлости од стране једне групе људи који су заједно преживели одређени период могу у многоструки разликовати, иако имају одређене заједничке црте и подударности. Шта музеј у том случају треба да ради – несумњиво је да не може помирити мишљења свих сведока одређеног периода? Међутим, може тежити проширивању садржаја и укључивању различитих сведока у креирање различитих програма, те понудити више интерпретација, у нашем конкретном случају, Југославије.

С друге стране, можемо рећи да постоје и јасне заједничке црте сећања припадника одређене групе људи у односу на прошлост. Људе који данас посећују Музеј историје Југославије на посету усмерава лично

4 У овом контексту релевантно је направити појмовну дистинкцију између ова два феномена – памћење, како га дефинишу когнитивни психолози, односи се на регистровање и похрањивање садржаја до којих се дошло путем наших чула. Сећање, са друге стране, представља чин извлачења тих садржаја (који може бити свестан или несвестан), те њихове актуелизације, када запамћени садржаји постају поново доступни за различита коришћења.

5 Драган Булатовић, „Баштинство или о незаборављању,“ *Крушевачки зборник* 11 (2005): 14-15.

6 *Ibid.*, 16-20.

сећање на Југославију и персонална укљученост у креирање памћења о Југославији. Они у музеј не иду да би неко Југославију интерпретирао за њих, већ да је се сами сете, те да се сете својих личних прошлости уз помоћ ње. Дакле, Музеј историје Југославије је музеј њихових живота, те представља и њихов музеј. Из тог разлога не постоји потреба за интерпретацијом каква би била у контексту прошлости, када живи сведоци не постоје, већ свест о врсти памћења и сећања која, кроз своје колекције, музеји користе, и креирање различитих могућности да различите врсте сећања представе као део сопственог посланства.

Различите врсте сећања које Музеј историје Југославије чува

Посматрајући идеје Јана и Алаиде Асман у контексту феномена које они називају комуникативним, односно, социјалним (друштвеним) памћењем, као и оним културним, може се закључити да постоје јасне разлике између „живих“, личних сећања, које особе имају на прошлост коју су сами преживели, било да су у том тренутку били припадници различитих група (у овом случају људи који су живели у Југославији), и са друге стране, памћења која су одвојена од „живих“ сведока – људи, те су интерпретирана од баштинара и извучена из одређених медија у виду сећања која морају бити посредована како би их појединци усвојили, зато што она немају везе са личним историјама појединаца.⁷ Дакле, прва врста памћења је директно повезана са индивидуом која је носилац сећања, а друга са одређеним предметима и појавама које су одвојене од личних сећања (релевантно је истаћи, ипак, да и предмети и појаве могу бити окидачи личног сећања и носиоци искуственог памћења). Међутим, овде је реч о преласку са аутобиографског сећања на оно које је посредовано спољашњим факторима.⁸

Када говоримо о комуникативном сећању, његово главно својство јесте чињеница да је оно последица заједничких искустава, сталне интеракције и просторне близине,⁹ те представља одређено искуство које особа дели са савременицима¹⁰ – посебна врста овог сећања је генерацијско сећање. А то је управо оно што контекст Југославије, као део прошлости, и даље одржава „живим“. Дакле, ово сећање одржавају активним сведоци одређеног догађаја. Ма колико да личност (односно, психолошко и социјално устројство индивидуе) усмерава човека да памти одређене ствари и да се њихових делова присећа, он углавном дели са својим савременицима свест о одређеним догађајима који

7 Jan Asman, *Kultura pamćenja* (Beograd: Prosveta, 2011), 49-56.

8 Alaida Asman, *Duga senka prošlosti* (Beograd: Biblioteka XX vek, 2011), 36-38.

9 Ibid., 24.

10 Jan Asman, *Kultura pamćenja*, 49.

су се одвили, а неретко и сличне ставове, поглед на свет, као и начине интерпретирања неких појава и сличне вредносне критеријуме. На тај начин, људи често допуњују своја сећања кроз интеракције са члановима одређене групе који такође поседују аутобиографска сећања у вези са истим догађајима, те појавама.¹¹

Међутим, управо због те могућности надопуњавања и несталности наших личних сећања, она често могу бити усмеравана путем различитих механизма. Такође, дужина трајања комуникативног памћења често не претрајава дуже од три међусобне интеракције, те саживота трију генерација. Ма колико да ова сећања могу бити подупирана одређеним спољашњим преносиоцима, када нестане носилац тих сећања, дакле, индивидуа, она све брже и брже нестају.¹²

Па ипак, како прошлост често опстаје, те у садашњици имамо информацију о њој, извесно је да се она на неки начин одржава и након њеног одвајања од индивидуе као носиоца. На тај начин долазимо до поменуте друге врсте сећања, према Алаиди и Јану Асману, културног. Њега одржавају и усмеравају посебни, углавном материјални, носиоци, као и тумачи. Без деловања и једних и других, ова сећања би давно ишчезла, те не би постала активна. Међутим, важну улогу, наравно, имају и „примаоци“ ове врсте сећања јер су, након што стручњаци (или баштинари уопштено) интерпретирају прошлост, управо они који су је примили, те запамтили, заслужни за њено даље преношење.¹³

Музеј као вид репрезентације Јосипа Броза Тита

Један од стубова југословенске социјалистичке идеологије било је грађење култа личности кроз константну репродукцију „спектакуларне“ слике Тита, председника Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Титова слика (Титов „имиц“), креиран је као „имиц“ политичара који се издигао из масе, али ипак наставио да има добар однос са народом. Као владар, националне али и интернационалне харизме, добијао је много поклона, како оних који су били резултат дипломатских протокола, тако и оних које му је народ Југославије даривао показујући своју посвећеност. Поклон председнику био је начин позиционирања у социјалистичку заједницу онога који поклања. Најзад, педесетих година двадесетог века настаје идеја о креирању простора у којем ће се чувати и приказивати сви маршалови поклони. Замишљено је да овај „музеј“ поклона буде изграђен уз председникову резиденцију. Тако је 1962. године конструисана зграда Музеја 25. мај, те дата Јосипу Брозу на

11 Alaida Asman, *Duga senka prošlosti*, 23-26.

12 Ibid., 23-29.

13 Булатовић, „Баштинство или о незаборављању“, 20.

поклон од града Београда за седамдесети рођендан. Музеј је отворен 25. маја 1962. године. Мисија ове установе била је да сакупља, чува и излаже поклоне посвећене Маршалу и везане за његове политичке и друштвене активности, са нагласком на његов однос са грађанима, представницима политичког, индустријског и других радничких удружења везаних за социјалистички развој, борбу против колонијализма и ширење политике мирног саживота и борбе за мир у свету.¹⁴ Из наведеног се јасно види да је музеј основан као вид репрезентације Тита, као једна од његових пропагандних активности, што ће касније још више бити наглашено након његове смрти, када је он у оквиру овог комплекса и сахрањен.

С друге стране, истовремено је развијана идеја о креирању музеја који ће чувати успомену на револуцију и представити државу и антифашистичку политику. У Београду, Музеј револуције народа и народности Југославије основан је као федерална установа културе 1959. године. Колекција овог музеја касније ће бити у склопу данашњег Музеја историје Југославије.

Након смрти Јосипа Броза Тита 1980. године, сматрано је да је неопходно чувати сећање на допринос овог председника у развоју југословенског друштва, као и на његова постигнућа приликом позиционирања Југославије на светској политичкој сцени. Тако је креиран Меморијални центар Јосип Броз Тито, састављен од Музеја 25. мај, као и свих резиденцијалних објеката које је председник пре тога користио.¹⁵

Као посебан део овог комплекса истакнуто је Титово гробно место, Кућа цвећа, превасходно изграђена као његова зимска башта, место за одмор и разоноду.¹⁶ Међутим, по жељи самог Тита, у оквиру овог места он бива и сахрањен. Од тада, Кућа цвећа још више наглашава своју комеморативну функцију у прослављању култа личности Јосипа Броза, која само наставља да прати обрасце који су постојали и за време његовог председниковања. У наредним годинама, када се официјелна слика о Титу у контексту националног памћења буде преобличавала ка истицању његових негативних особина, маузолеј, ипак, остаје заслужан за одржавање броја посетилаца.

14 Мирјана Славковић, лични мејл ауторкама са прилогом Одлуке Народног одбора о оснивању Музеја 25. мај, из Архива Музеја историје Југославије, 4. јул 2013.

15 Mirjana Slavković, *Mediation of memory of socialist past – Dealing with nostalgia and politics of oblivion: Case study the Museum of Yugoslav History* (Belgrade: Master thesis University of Arts in Belgrade, 2010), 49-52.

16 Ibid., 46.

Маузолеј као носилац комуникативног сећања

„Свака култура ствара нешто што би се могло назвати њеном конективном структуром. Она делује повезујуће и то у две димензије: у социјалној и временској. Повезује људе са другим људима тако што као 'симболички' свет смисла ствара заједнички простор искуства, очекивања и делања и кроз своју везујућу и спајајућу снагу подстиче поверење и оријентацију“.¹⁷

Можемо рећи да оно што повезује људе који су живели у Југославији јесте проживљавање исте, заједничке прошлости и поседовање заједничког генерацијског памћења. Иако различити људи различито доживљавају свет око себе, па самим тим и прошлост, постоје, ипак, заједнички имениоци у вези са истим „симболичким светом смисла“, који опстају. Како Јан Асман даље истиче, кроз заједничко поновно проживљавање прошлости, која је такође заједничка, креира се осећај заједништва, те колективни идентитет, као и представа коју група има о себи, и коју њени чланови усвајају и преносе другима.¹⁸

Свака интересна група креира сопствену културу памћења и сећања како би свој идентитет ојачала, одржала и пренела.¹⁹ Око личности Јосипа Броза Тита је такође, као што је већ било поменуто, креирана одређена култура сећања у оквиру пропагандне делатности, која се базирала на величању његове владавине. Међутим, креирани су и бројни споменици и ритуали у оквиру ове културе, који су наставили да живе и након његове смрти.²⁰ Један од типичних примера стварања идеје заједништва биле су различите годишње манифестације, слетови, преношења штафета и прослава Дана младости.²¹ Све ове прославе стварале су осећај јединства, а самим тим припадности одређеној групи која има заједничку представу идентитета (управо је једна од најзначајнијих карактеристика одржавања колективног сећања репетитивност, која служи да би се различита сећања учврстила²²). Бројне штафете²³ постављене су касније у Кући цвећа, око Титовог гроба. Чак и данас, њихова улога је да подстакну идеју заједништва, нарочито

17 Jan Asman, *Kultura pamćenja*, 12.

18 Ibid., 12-13.

19 Ibid., 28.

20 Mitja Velikonja, *Titostalgija* (Beograd: Biblioteka XX vek, 2010), 16-19.

21 Veselinka Kastarović-Ristić, „Kontinuitet u diskontinuitetu: Telesne vežbe, sletovi, štafetne palice,“ u: *Ogledi o jugoslovenskom kulturnom nasleđu*, 141-158 (Beograd: Srpski genealoški centar : Filozofski fakultet, Odeljenje za etnologiju i antropologiju, 2012).

22 Alaida Asman, *Duga senka prošlosti* (Beograd: Biblioteka XX vek, 2011), 300-302.

23 Nenad Radić, „Jedan muzejski predmet kao metafora jugoslovenskog kulturnog nasleđa,“ 135-137.

уколико се сложимо да су најчешћи посетиоци маузолеја, а вероватно још увек и самог музеја, људи који су некада живели у Југославији, и који још увек осећају одређене аспекте колективног идентитета који је Титова пропаганда годинама стварала.

Још једна од карактеристика људских сећања јесте да су нестална, те да је човек много више окренут заборављању него меморисању одређених садржаја.²⁴ Па ипак, како би спречили заборав, људи делањем стварају различите знакове, као што су споменици или ритуали. С друге стране, интересантно је становиште Јана Асмана, које би могло да буде у вези са аргументацијом будућег смањења броја посетилаца Титовог маузолеја (те ће бити потребно изградити навике због којих ће се посећивати Музеј историје Југославије као музеј, а не као вид комеморације сопствених сећања): „Пропаст етнија није последица физичког уништења, већ колективног и културног заорава“.²⁵ Идеја Југославије ће нестати са сведоцима који су у њој живели. Касније, она ће бити оживљавана када нека наредна група схвати да је управо тај део прошлости важан као наслеђе, важан пре свега за идентитет групе, или ће бити одржавана на нивоу културног сећања.

Данас посете маузолеју подстичу локалне групе Титових (сада већ остарелих) пионира, у чијим је идентитетима и сећањима Тито још увек жив.²⁶ Генерација аутора овог рада, која је рођена у Југославији и која представља трећу генерацију (уколико подразумевамо и наше бабе и деде) укључену у њено комуникативно сећање, нема разлога да се идентификује са идејама и сећањима Југославије – осим на нивоу очувања сећања својих родитеља и баба и деда.²⁷ Овај део прошлости, који није претерано повезан са нашим досадашњим животом, као и доминантним сећањима на прошлост која имамо, неће бити толико значајан, као што је, на пример, био нашим родитељима, да буде један од главних које бисмо пренели својој деци. Мало помало, жива сећања, односно, меморизација „сећања из прве руке“, нестаће, а Тито, Југославија, као и сам маузолеј ће прећи на ниво културног памћења. У том тренутку биће неопходно креирати јасну интерпретацију овог дела прошлости.

24 Alaida Asman, *Duga senka prošlosti*, 67.

25 Jan Asman, *Kultura pamćenja*, 166.

26 Velikonja, *Titostalgija*, 97.

27 Великоња такође пише о годинама титосталгичара, сведочећи да су многи од њих били рођени и након Титове смрти. Међутим, он ту појаву дефинише као неоносталгију и однос ка „новоствореној прошлости“, а не оној која се заправо одиграла.

Ново име и нова улога музеја

Када говоримо о ре-креирању и мењању имена и намене овог места сећања, те данашњем функционисању музеја са једне, односно маузолеја Јосипа Броза Тита са друге стране, а у оквиру једне целине, важно је осврнути се на политичке и друштвене околности које су довеле до потребе за променама. Наиме, касне осамдесете и деведесете године ХХ века донеле су радикалне идеолошке промене. Пад Берлинског зида означио је крај комунизма у Европи, а у наредних неколико година све земље претходног Источног блока сусреле су се са великим политичким и економским променама. У Југославији су националистичке тенденције постале све присутније, а нова елита (која се у значајној мери састојала од некадашњих чланова комунистичке партије) променила је реторику и прихватила дискурс национализма и дуго негираних националистичких аспирација које су биле заробљене у форми мултинационалне социјалистичке Југославије. Некада обожавани председник, Јосип Броз Тито, постао је диктатор у јавним дискурсима свих пређашњих република, а идеологија братства и јединства је онда реинтерпретирана као репресивна и неистинита. Институција која је до тада имала мисију да чува успомену на Тита, Меморијални центар, више није сматрана важном, као ни институцијом од јавног интереса. Напротив, потпуно је изгубио престиж, многи запослени су отпуштени, а Музеј је од федералне, пао на одговорност градског већа.²⁸ О будућности овог места сећања организоване су многе дебате, да би на крају, тек 1996. године, влада донела одлуку о затварању Меморијалног центра и Музеја револуције, те оснивању Музеја историје Југославије.²⁹ Новоформирани музеј наследио је сав уметнички и културноисторијски садржај оба претходна музеја и три постојеће зграде.

Чињеница је да су многи аутори препознали стратегије преименовања (мењања имена) као врло значајне у публикавању и преобликовању колективног памћења, те су најупечатљивији примери ове стратегије нова имена улица, школа и градова дуж читаве Југославије. Случај Музеја историје Југославије и његовог оснивања спајањем две претходне институције, такође је пример ове политике. Ново име донело је

28 Mirjana Slavković, *Mediation of memory of socialist past*, 49-52.

29 Група коју је Влада формирала 1992. године састављена је од стручњака у области хуманистичких наука и музеологије, међу којима су и: Драгослав Срејовић, Дејан Медаковић, Војислав Ђурић, Бранко Петрановић, Ирина Суботић. Ова група, расправљајући о будућности Меморијалног центра Јосип Броз Тито, као и Музеја револуције, предложила је креирање Музеја историје Југославије састављеног од Белог двора, Старог здања, као и зграде Меморијалног центра ЈБТ и парка који обједињује овај комплекс. Предлог је тада био да Старо здање и Бели двор представе историју Југославије од њеног настанка 1918. до 1941. године, док би други простори и колекције били посвећени историји Југославије након 1941. године.

и нове обавезе и могућности за шире програмске оквире. Па ипак, меморијалност је, и поред промењеног имена, опстала. Нова визија и нова мисија позиционирале су музеј као „значајну, савремену, модерну и умрежену културну и туристичку дестинацију“ која комуницира с јавношћу кроз своју колекцију и уз помоћ модерних ресурса, константо подстичући дискусије о Југославији и Јосипу Брозу Титу.³⁰

Иако један од највећих изложбених простора и зграда под ауторитетом градског већа, овај Музеј је у периоду од 2001. до 2008. године угостио много изложби савремене уметности, дизајна, дипломских изложби студената Факултета примењених уметности, док истовремено није било очигледног напретка у развоју музеолошких концепата, као ни јасно видљиве програмске политике самог Музеја. Чињеница да је само 21 од укупно 86 изложби одржаних у овом музеју била аутономни пројекат ове институције указује на недостатак иницијативе. Истовремено, без јасног фокуса у одабиру, теме изложби кретале су се од кинеске бронзе, до шведског савременог дизајна.³¹

Ипак, 2007. године Музеј коначно постаје институција културе финансирана из државног буџета и добија нови тим запослених, ентузијастичан да прати тенденције нове музеологије. Међутим, и они сами сведоче да се често сусрећу, чак и данас, са проблематичношћу те позиције помирења нових музеолошких тенденција и интерпретирања Југославије, са једне стране и слике о Титу, са друге.

„Нови стари музеј“

Од 2009. године започет је пројекат „Нови стари музеј“, који је окупио стручњаке различитих професија са различитих делова Балкана, из бивших југословенских земаља, те су неке промене у менаџменту и програмској политици Музеја историје Југославије постале врло очигледне. Данас је ово друга по посећености дестинација у читавој Србији, са скоро сто хиљада посетилаца годишње (одмах након Калемегданске тврђаве), у којој би много туриста, али и локалног становништва вероватно требало да нађе одговор на питање шта Југославија јесте, или шта је она била, и шта овај музеј заправо жели да представи. Како Катарина Живановић, менаџер програма МИЈ истиче, сада је обавеза и свакодневна потреба ове установе да се реструктурира и промени како би испунила захтеве своје публике.³² Постоје два различита

30 Мирјана Славковић, лични мејл ауторкама са прилогом Годишњег извештаја Музеја историје Југославије за 1996. годину, из Архива Музеја историје Југославије, 4. јул 2013.

31 Mirjana Slavković, *Mediation of memory of socialist past*, 47.

32 Интервју ауторки са менаџерком програма МИЈ, Катарином Живановић, 2013.

типа публице која долази у овај музеј – она која се диви Титу и долази на његов гроб, као и она друга, која критички тражи одговоре на питања шта је то Југославија, по питању политичке, али и друштвене и приватне историје.

Када говоримо о менаџеру програма музеја, интересантно је приметити да је, заправо, Музеј историје Југославије један од првих државних музеја који уводи концепте нове музеологије³³ и нова радна места у претходних неколико година, тежећи раскиду са традиционалним начином функционисања музејске институције. Катарина Живановић види долазак особе из невладиног сектора за директора музеја 2008. године (друге Катарине Живановић која је била претходни директор МИЈ) као велики корак када је у питању нова, пројектно оријентисана логика, као и запошљавање много младих кустоса који ће имати ентузијазма и жеље за константном едукацијом и осавремењавањем својих знања.

Тако није случајно ни да је долазак новог директора у музеј праћен и новим логоом и целокупним визуелним идентитетом музеја у мају 2008. године. Лого је креирао један од најпознатијих савремених дизајнера, Мирко Илић, још 2005. године, те га поклатио музеју, али све до 2008. ова институција за све материјале користи стари лого креиран од стране Бранка Микелића. Лого Мирка Илића је минималистички и како дизајнер сам објашњава: „Три црте, три рецке, представљају три реинкарнације Југославије. Плава и црвена осим заставе, представљају двије особе у разговору, можда препирци, комунисту и не комунисту.“³⁴ Дакле, симболично значење овог логоа открива константну тежњу кустоса да направе баланс између титосталгије³⁵ и свих успомена које овај комплекс грађевина и музејска колекција чувају са једне, те борбе да одговоре на потребе новог имена и нове улоге ове институције с друге

33 Крајем седамдесетих година XX века у Француској, нова генерација прогресивних музеолога је редеофинисала друштвену улогу музеја. Такође, крајем осамдесетих година истог века нова музеологија се појављује у Енглеској у вези са преиспитивањем едукативне и друштвене улоге музеја у послератном периоду. Постоје дистинкције англосаксонског концепта „*new museology*“ и француско-канадског концепта „*nouvelle muséologie*“ који инсистира на „*reappropriation du territoire, du patrimoine, pour l'autodéveloppement individuel et collectif*“: концепт музеја није стриктно повезан за зграду, установу, музеј може бити и јесте свуда у оквиру одређене територије. Нова музеологија која се прва појавила у Сједињеним Америчким Државама не третира музеј као установу која се, на неутралан начин, бави класификацијом, колекцијама и конзервацијом. Музеј представља, према тој новој перспективи, средство доступно друштву које треба да му помогне да одреди сопствени идентитет; његова улога је, дакле, да визуализује културу.

34 Ана Панић, лични мејл ауторкама са прилогом њеног интервјуа са дизајнером Мирком Илићем, 9. август 2013.

35 Mitja Velikonja, *Titostalgija*.

стране. Иако су корпоративне боје музеја плава, црвена и бела, може се рећи да она „комунистичка“ црвена и даље доминира пејзажом Музеја историје Југославије, чувајући успомену на Јосипа Броза Тита јаким и његову слику и даље живом.

Ипак, у музејској продавници постоје нови сувенири са мотивима невезаним искључиво за слику Тита, већ мотиви Југославије пре Другог светског рата, свакодневног живота, као и предмети који приказују југословенски идентитет и упућују на живот у овој земљи. Чини се да су, како менаџерка програма Катарина Живановић објашњава, термини „баланс“ и „транзиција“ кључни за Музеј историје Југославије данас, имајући у виду његову разнородну публику, колекцију, ново име и тежње ка пракси нове музеологије, те грађење имица овог музеја и у виртуелном простору, као и ван његовог комплекса (кроз нове иницијативе кустоса попут пројекта „Бајскултура“ и обиласка социјалистичког архитектонског наслеђа Београда бициклима, затим инфо-киоск који открива историјат Југославије на врло савремен и интерактиван начин, као и дигитализовану колекцију фотографија насталих у некадашњој Југославији, а сада доступних на сајту музеја). Најзад, можда је и најтежи задатак управо покушај интерпретације идеје о земљи која више не постоји, интерпретације конструкта под именом Југославија.

„Југославија од почетка до краја“ – покушаји интерпретације Југославије

Алаида Асман наглашава да се са променом генерација, која наступа након периода од неких тридесет година, памћење неког друштва мења.³⁶ Интересантно је поменути, у овом контексту, да управо данас, негде око тридесет година након Титове смрти, када је и генерацијско сећање промењено, Музеј историје Југославије започиње са интерпретацијом Југославије – кроз идеју креирања сталне поставке. Па ипак, важно је запитати се за које посетиоце је та интерпретација стварана. Људи који су некада живели у Југославији су били незадовољни изложбом која је направљена као увод у креирање сталне поставке. С друге стране, млади су је доживели као превише збуњујућу. Интересантно је размислити о циљној публици, зато што су ове две доста широке групе, генерације, међусобно доста различите.

Јануара 2013. године скица за будућу сталну поставку је представљена у централном простору Музеја историје Југославије. Тим који је креирао изложбу састављен од стручњака из читавог

³⁶ Alaida Asman, *Duga senka prošlosti*, 27.

региона објашњава да њихова амбиција није била да представи једну енциклопедијску изложбу и укључи све аспекте друштвеног система Југославије, нити да представи сву постојећу документацију:

„Циљ изложбе је био да се створи простор који ће на модеран, атрактиван и објективан начин упознати посетиоце са једним од најзанимљивијих и најконтроверзнијих државотворних експеримената у XX веку у оквиру модуларне изложбе која ствара простор за додавање садржаја, мултиперспективност и укључивање посетилаца. [...] Идеја нам није била да хронолошки прикажемо след најважнијих догађаја, него да обрадимо неке важне феномене и елементе који су обележили државе и друштва на подручју које се током више од 70 година звало Југославија.“³⁷

Проблеми са којима се креативни тим, долазећи из различитих држава, бивших чланица Југославије, на челу са кустоскињом Аном Панић из МИЈ сусрео, били су многи. Ако изузмемо недостатак економских средстава за креирање технички напредније и интерактивније изложбе, свакако један од првих проблема био је: које материјале (предмете из колекције) користити у ове сврхе, када је 90% читавог музејског фондуса везано за Тита. Због тога је изложба сачињена од такозваних мета-музејских, односно секундарних музејских материјала, те је први коментар који се може наћи у евалуацији ове поставке тај да је представљено превише текста који нико није у стању да прочита у целости током посете.³⁸

Коауторка и главна кустоскиња, Ана Панић, објашњава да изложба представља десет југословенских феномена без било каквог хронолошког редоследа.³⁹ Различите тематске целине баве се питањима економије, режима и аспекта социјалног живота. Приказани су, такође, најпознатији догађаји значајни за историју Југославије, док су култура и уметност представљене фрагментарно, кроз, углавном, документарне ТВ серијале, а приватног живота свакодневице у Југославији готово да и нема представљеног на изложби.

Иако се интерпретација идеје о Југославији разликује од сегмента до сегмента, Катарина Живановић објашњава да кустоси, долазећи са различитих подручја бивше Југославије, нису могли направити компромисе око неких кључних аспеката југословенске историје, тако да су ови само изузети из остатка изложбе: „Наш следећи пројекат биће прављење изложбе од свега онога што коначно није ушло у Југославију од

37 Група аутора, увод у изложбу *Југославија од почетка до краја*, преузето са: <http://www.mij.rs/en/visit/exhibitions/69/yugoslavia-from-the-beginning-to-the-end.html>.

38 Интервју ауторки са кустоскињом изложбе *Југославија од почетка до краја*, Аном Панић, фебруар 2013.

39 Ibid.

почетка до краја“.⁴⁰ Ипак, проблем успостављања равнотеже између про Тито оријентисане и нове, млађе публике, као и странаца који долазе да добију објективне одговоре о конструкту названом Југославија, поново је био централан. Идеја јесте била критичко посматрање и давање више различитих интерпретација овог феномена, али кустоски тим је желео, како Ана Панић сугерише, да донекле избегне и искључи осећања носталгије.⁴¹ Међутим, поново долазимо до питања да ли је овако нешто могуће: уколико познајемо историју места на којем се музеј, па и ова изложба налазе, као и историју његове колекције, и уколико још увек нема толико велике историјске дистанце, те они који су живели у некој од изложених Југославија још увек могу дати своје мишљење о њој, да ли је онда могуће креирати дистанце, бити потпуно објективан и изузети осећај носталгије на месту на које народ и даље долази свом Маршалу и доноси цвеће на његов надгробни споменик? Један од коментара у књизи утисака је: „Потпуно сте убили идеју наше земље.“⁴² Ово није био први пут да запослени у музеју нису успели да успоставе равнотежу између публике која долази само да ходочасти Титу и оне заиста заинтересоване за изложбе: „Слична негирања Југоносталгије и непоштовање публике која долази у Титов маузолеј од стране новог менаџмента могла су се препознати у ранијем односу према прослави 25. маја, када нико од запослених није обратио много пажње на стотине посетилаца.“⁴³

Употреба постмодерне носталгије

„Дефинишем носталгију као комплексну, диференцирану и променљиву, емотивно набијену, лично или колективно, (не)инструментализовану причу која на бинаран начин велича романтизована изгубљена времена, људе, предмете, осећања, мирисе, догађаје, просторе, односе, вредности, политичке и друге системе, и истовремено – у оштром контрасту према мање вредној садашњости – жали због њиховог губитка“.⁴⁴

40 Интервју ауторки са менаџерком програма МИЈ, Катарином Живановић, јул 2013.

41 Интервју ауторки са кустоскињом изложбе *Југославија од почетка до краја*, Аном Панић, фебруар 2013.

42 Међутим, важно је поставити питање и у ком тренутку би посетиоци били задовољни, који су, сами по себи, југоносталгичари и титосталгичари – да ли би они једино били задовољни када би им се пласирала носталгија. Са друге стране, с обзиром на то и да се они међусобно доста разликују, питање би било и како би та носталгија изгледала.

43 Vesna Adić, *Невидљиви поклонци: Дан Младости 2011. у Музеју историје Југославије*, необјављен рад.

44 Mitja Velikonja, *Titostalgija*.

Слично неологизму „осталгија“, који се односи на недавно развијен осећај носталгије према Истоку, или такозваним „дрвеним носталгијама“ које су присутне у многим бившим комунистичким државама, Великоња развија термин „титосталгија“ и описује га као носталгичан дискурс развијен у вези са личношћу председника бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Истраживачи ове појаве надаље препознају два типа носталгије: такозвану праву, реалну носталгију, која настаје као резултат искреног жаљења за прошлим временима, као и постмодерну носталгију, која је знатно ведрија, користи иронију и стратегију пачворка како би развила одређене тврдње. Док реалну носталгију можемо препознати у колективним посетама старих пионира Јосипу Брозу, овај други тип коришћења социјалистичких знакова и симбола значајно је посматрати као суштинске за разумевање њихове све веће популарности и статуса ретро шик симбола које је инсигнија социјализма имала.

Сходно томе, није чудно што се у музејској продавници, као и на изложби о дизајну у Југославији, али и у многим другим привременим поставкама, креира популарна и површно представљена икона Тита. Оваква слика продаје се странцима и млађој публици која вероватно не разуме, или чак не зна било коју релевантну чињеницу о овој историјској личности. Ипак, нови и савремен музејски имиџ са препознатљивим визуелним идентитетом представља паковање за још увек не потпуно јасан производ са, поново, сликом Тита која, најзад, још увек продаје највише улазница и присутна је и даље на скоро сваком сувениру. Винтиџ стил и естетика „инстант носталгије данашњице“, односно већ поменуте постмодерне носталгије, свепрсутне су и на разгледницама на којима се Тито појављује са Ернестом Че Геваром, мајицама са ворхолском естетиком Маршаловог лица, али и на старом папиру коришћеном као основни материјал за изложбу „Југославија од почетка до краја“.

С једне стране, млада и урбана популација, већ навикнута на овај изложбени простор током периода од 2001. до 2008. године, не може да разуме основну идеју Југославије, јер музејска колекција не може да одговори на потребе имена музеја. Не постоје музејски предмети који би пратили садашњу излагачку политику и потребе програма музеја. Говорећи о привлачењу нове и млађе публике, Катарина Живановић коментарише могуће лакше и разиграније употребе носталгије, као и модерну изложбену естетику, као оне које музеј тежи да избегне како би критички сагледао и нудио различите, али што објективније интерпретације Југословенског идентитета, независно од тога да ли се ради о презентацији колективног или индивидуалног идентитета.⁴⁵ Ипак, уколико излагачка политика тежи оштрој критици југоносталгије и

45 Интервју ауторки са менаџерком програма МИЈ, Катарином Живановић, јул 2013.

титосталгије, требало би да музејски програми све више буду посвећени теоријама конструисања идентитета, култа личности, те тенденцијама да се ове категорије демистификују.

Закључак

Сећања су често локализована у спољашњим „депоима“ који подржавају наше памћење.⁴⁶ Простор маузолеја, те самим тим и целокупног музеја, пошто су за сада они и идејно (у перцепцији посетилаца) неодојиви, функционише као својеврсно место сећања. Место на коме долази до актуелизације одређених сећања везаних за прошлост у којима та места посредују.⁴⁷ Дакле, реч је о посебној врсти ауре, која се, на пример, ствара на месту нечијег гробног места. Тако, у контакту са Титовим гробним местом, реч је о сећањима која су реактивирана приликом посетиоцевог контакта са првомајским штафетама које се на овом месту налазе. Надаље, у контакту са целокупним маузолејом посетилац се сећа Југославије, а то је управо и разлог његовог доласка. Место које представља маузолеј, посебно сам гроб и штафете, делују као истакнути знакови; знакови који упућују на особу, земљу, идеје, лична осећања, те колективне аспирације. Управо се у значењу баштинских предмета налази њихов сведочанствени потенцијал.

Међутим, један од најважнијих аспеката процеса баштињења јесте рецепција сведочанственог карактера. У тренутку посете, значење споменика, односно, целокупног комплекса Куће цвећа, препознају некадашњи Југословени, као што је већ било наглашено, вођени носталијом. Када та сећања нестану, када људи као носиоци трагова памћења не буду више присутни, предмети постају „неми сведоци“ прошлости,⁴⁸ док не почну да буду интерпретирани. У том тренутку музеји почињу да праве документе од тих, на први мах, „празних“⁴⁹ предмета. Последица, исход, процеса који се у музеју догађа јесте информација о прошлости коју посетилац са собом односи, а она представља одговор посетиоца, односно, његово разумевање сведочанственог карактера остатака прошлости.⁵⁰

Најзад, уместо закључка, радије бисмо поставиле питања: да ли је музеализација и објективна интерпретација (или објективне

46 Alaida Asman, *Duga senka prošlosti*, 60-61.

47 Pierre Nora, „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire“, 12.

48 Alaida Asman, *Duga senka prošlosti*, 66.

49 Испражњених од личних сећања уз помоћ којих би могли лакше да буду везани за одређени контекст.

50 Драган Булатовић, „Баштинство или о незаборављању“, 18.

интерпретације) Југославије од почетка до краја њеног постојања могућа, када се узме у обзир све оно о чему је дискутовано у овом раду? Да ли је музеализација читаве југословенске идеје могућа у меморијалном комплексу који окупља слике из периода глорификације Титове владавине, док још увек постоје живи сведоци овога доба? Да ли је могуће данас изложити „историју једног од најинтересантнијих и најконтроверзнијих државотворних експеримената у двадесетом веку“?⁵¹

Иако Музеј историје Југославије креира имиџ новог, модерног музеја са препознатљивим и савременим визуелним идентитетом, младим и ентузијастичним запосленима који дају све од себе да иду у корак са тенденцијама нове музеологије и који позивају публику на дискусију и критичку опсервацију, место на којем се ова установа налази и даље је перцепирано као Титов гроб, док деведесет процената колекције указује на величанственост Маршала. Прича или, боље речено, слика, представа о целој Југославији, држави која је на Балканском полуострву постојала много година пре, али и након владавине Јосипа Броза, некако и даље остаје секундарна.

---

51 Група аутора, увод у изложбу *Југославија од почетка до краја*, преузето са: <http://www.mij.rs/en/visit/exhibitions/69/yugoslavia-from-the-beginning-to-the-end.html>.

Литература:

- Adić, Vesna. *Nevidljivi poklonici: Dan mladosti 2011. u Muzeju istorije Jugoslavije*, необјављен рад.
- Asman, Alaida. *Duga senka prošlosti*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2011.
- Asman, Jan. *Kultura pamćenja*. Beograd: Prosveta, 2011.
- Булатовић, Драган. „Баштинство или о незаборављању.“ *Крушевачки зборник* 11, 7-20, Крушевац, 2005.
- Група аутора, увод у изложбу *Југославија од почетка до краја*, преузето са: <http://www.mij.rs/en/visit/exhibitions/69/yugoslavia-from-the-beginning-to-the-end.html>, Београд: септембар 2013.
- Kastratović-Ristić, Veselinka. „Kontinuitet u diskontinuitetu: Telesne vežbe, sletovi, štafetne palice.“ u: *Ogledi o jugoslovenskom kulturnom nasleđu*, 141-158. Beograd: Srpski genealoški centar : Filozofski fakultet, Odeljenje za etnologiju i antropologiju, 2012.
- Nora, Pierre. „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire.“ *Representations* 26 (University of California, 1989): 7-25.
- Radić, Nenad. „Jedan muzejski predmet kao metafora jugoslovenskog kulturnog nasleđa.“ u: *Ogledi o jugoslovenskom kulturnom nasleđu*, 125-139. Beograd: Srpski genealoški centar : Filozofski fakultet, Odeljenje za etnologiju i antropologiju, 2012.
- Slavković, Mirjana. *Mediation of memory of socialist past – Dealing with nostalgia and politics of oblivion: Case study the Museum of Yugoslav History*. Master thesis, University of Arts in Belgrade, Belgrade, 2010.
- Velikonja, Mitja. *Titostalgija*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2010.

Summary

Museum and/or mausoleum? The memories that Museum of Yugoslav History stores

Keywords: memory, Yugoslavia, patrimonialization, Museum of Yugoslav History, heritage, interpretation.

The main area of interest in this paper is the possibility of the interpretation of the past in a museum, in the particular case the Museum of Yugoslav History, as well as the possibilities of this museum to follow the ideas of patrimonialization, on the one hand, and aspects of the New Museology, on the other, considering the existing collection and visitors who have their own memories regarding the Yugoslav past. Often, people come to “reactivate” their own, personal, memories at this place, which is not strange, because the museum itself was created at first as a representation of the president Josip Broz Tito, and later on, when Tito was buried inside the House of Flowers Mausoleum, the part of the museum complex, the museum became the prominent sign of the commemoration of him.

The first part of this paper is dedicated to the patrimonialization theory, as the main process regarding the museum’s work. Furthermore, the importance of the memory for that process is being recognised, as well as, the differentiation of the two kinds of memory, according to Jan and Aleida Assman – communicative and cultural. The first is related to the personal memories that the witnesses of some historical events share, and the second represents the detachment of the memories from the “living” witnesses, and their transference on the material carriers of the past. These two types of the memory will imply the difference in the determination of the target audience and different ways of the interpreting the past.

Second part of this paper is related to the history of the museum, founded in 1962 as a place to store and represent Tito’s numerous gifts. The museum was created as the part of the Tito’s propaganda wanting to emphasize his personality, alongside with other monuments, annual celebrations, etc.. The aim of this propaganda was to create the idea of the unity, that remained even after his death. Over the time the museum expands its work on the modern exhibition practises, interpretation of the Yugoslavia related to the concepts of the contemporary museology, however, the problem of the balancing between the two interpretations, the visitors who come to see the resting place of Josip Broz Tito, and the tourists and youth who seek the answers to the question what Yugoslavia was, still remains.

Finally, the questions of the interpretation of the Yugoslav past will be asked, mainly through the exhibition “Yugoslavia from the Beginning

to the End”, and its critics, from the visitors, but from the people who work in the museum as well, and were related to the creation of the exhibition. Furthermore, the problem of the nostalgia will be introduced and the various uses of it, as well as the “real” nostalgia related to the people who worship their former president, but the “postmodern” one as well, related to the pastiche and contemporary uses of the past.

Рад је примљен 30. октобра 2013, исправљен 23. децембра 2013. и прихваћен за објављивање 25. децембра 2013. године.

